

Тетяна Юркова

**ПАРАМЕТРИ ВИМІРУ ЦІННІСНОГО
СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ**

У статті визначено та подано характеристику параметрів виміру ціннісного ставлення до природи.

Ключові слова: ціннісне ставлення до природи, параметри, модальність суб'єктивного ставлення.

In the article deals and contains the description parameters of measuring valuable attitude to the nature.

Key words: valuable attitude to the nature., parameter, modality of subjective attitude to nature.

Проблема формування людини, здатної дотримуватися розумного ставлення у спілкуванні з оточуючою її природою, у взаємодії з природним середовищем розглядається в умовах сьогодення як одна з найбільш пріоритетних.

Узагальнення результатів аналізу психолого-педагогічної літератури дало нам змогу охарактеризувати ставлення до довкілля як основи екологічної культури, найважливішу характеристику особистості, як цілісну систему індивідуальних, вибіркового, свідомих зв'язків із природними об'єктами.

Проведений теоретичний аналіз проблеми показав, що формування і розвиток підростаючої людини завжди пов'язані з освоєнням суспільно й особистісно значущих цінностей, з реалізацією свого ціннісного ставлення до природного середовища. Реальність небезпеки, що загрожує людству, посилює необхідність усебічного погляду на проблему стосунків у системі «людина – природа – суспільство». Важливо визнати необхідність докорінної зміни пріоритетів у ставленні людини до природи, оскільки саме воно визначає дію, вчинки і є основою взаємодії індивіда з навколишнім середовищем.

Сьогодні ми маємо визнати факт низької екологічної культури молоді. Він обумовлений багаторічним пануванням споживацького ставлення до природи в суспільстві, руйнуванням народних традицій взаємозв'язку людини і природи, низьким рівнем впровадження в практику досягнень психолого-педагогічної науки, хоча вона в особі своїх кращих представників надає великого значення екологічному аспекту освіти і виховання ціннісного ставлення до природи.

Актуальними в контексті проблеми нашого дослідження є праці, що розкривають проблеми формування в школярів ціннісного ставлення до

природи відповідно до вікових груп: дошкільників (Л. Іщенко, Г. Марочко, В. Маршицька, З. Плохій), учнів молодшого шкільного віку (Г. Волошина, Л. Різник, Л. Шаповал), підліткового віку (О. Король, О. Лабенко, О. Лазебна, Р. Науменко, О. Пруцакова, Н. Пустовіт), старшокласників (О. Колонькова, С. Лебідь, Н. Левчук).

Такий підхід є закономірним, адже на кожному з етапів вікового розвитку підростаюча людина відзначається своєю специфікою сприйняття й оцінки природних об'єктів і явищ (В. Зотов, Г. Пустовіт, С. Шмалей, В. Ясвін та ін.).

Для кількісної і якісної характеристики ціннісного ставлення підлітків до природи важливо визначити параметри цього ставлення. За їх допомогою встановлюється наявність чи відсутність його в структурі особистості, об'єктна спрямованість, шляхи подальшого розвитку тощо. Це і зумовило мету даної статті – визначити та охарактеризувати параметри виміру ціннісного ставлення до природи.

У психолого-педагогічній літературі представлена низка параметрів, застосування яких дає змогу більш-менш повно здійснити кількісний і якісний вимір суб'єктивного ставлення. Зокрема характеристика змісту цих параметрів знайшла своє відображення у працях С. Дерябо [2], Б. Ломова [5], Г. Марочко [6], Г. Пустовіта [7], В. Ясвіна [2; 7] та ін.

Найбільш прийнятною нам уявляється класифікація, якої дотримується Г. Пустовіт. Науковець поділяє параметри суб'єктивного ставлення на дві групи. До першої він відносить ті способи виміру, які дають кількісно-змістову характеристику суб'єктивного ставлення за принципом «більше-менше» тобто незалежно від змісту ставлення. Центром другої групи є параметр модальності, який здійснює якісно-змістову характеристику цього ставлення.

Так, змістовно-просторовий, або параметр широти визначає зміст і широту суб'єктивного ставлення. За його допомогою можна встановити: приваблюють людину лише окремі представники тваринного чи рослинного світу (незначний рівень широти) чи вона обожає природу загалом (значний рівень широти). Отже, діапазон цього виміру варіюється залежно від кількості природних об'єктів, що стали предметом суб'єктивного ставлення: від окремих об'єктів – до їх груп – природи в цілому.

Змістовно-динамічний (за Г. Пустовітом [7]), або параметр інтенсивності (за В. Ясвіним [8] і В. Зотовим [4]) допомагає знайти відповідь на питання, у яких сферах і з якою силою виявляється суб'єктивне ставлення до природи. Призначення цього параметру – вимір рівня прояву суб'єктивного ставлення до природи. Так, якщо одна людина обмежує своє ставлення до природи задоволенням від споглядання її об'єктів і мешканців (низький рівень інтенсивності), то інша, залюблена в природу, втілює свій інтерес до неї шляхом самоосвітнього розширення кола екологічних знань, виявляє його у відповідних діях і вчинках, а іноді пов'язує свою лю-

бов до природи зі своїми професійними устремліннями (високий рівень інтенсивності).

Застосування параметра усвідомленості дає змогу встановити, якою мірою особистість свідомо здійснює свою діяльність у природі та узгоджує її з задоволенням власних потреб. За низького рівня підлітка, власне, природа мало цікавить, тому охороною її, екологічною діяльністю в ній він майже не опікується. За середнього рівня усвідомленості школяр охоче бере участь у природоохоронних заходах, святах, особливо тих, які відзначаються значною силою емоційного впливу на особистість. Він охоче діє, але, як правило, не із власної ініціативи, а під впливом педагогів і товаришів. І лише на високому рівні усвідомленості суб'єктивного ставлення до природи взаємодія учня з природним середовищем стає для нього потребою, а нерідко набуває і професійного спрямування.

Параметр стійкості є особливо значущим засобом виміру суб'єктивного ставлення до природи. Його можна охарактеризувати як показник стабільності цього ставлення в часі. Саме він, доводить Г. Пустовіт, дає змогу оцінити суб'єктивне ставлення особистості до природного середовища не в якийсь конкретний момент, а загалом як уже стабільно сформовану і функціонуючу в свідомості та діяльності людини якість [7, с. 150]. Саме це надбання і є однією з основних складових кінцевої мети екологічного навчання і виховання.

За твердженням І. Беха, у свідомості дитини формується стійке уявлення, що певні моральні вимоги – це спосіб розв'язання тих чи інших її практичних завдань [1, с. 192].

Відтак означені вище параметри розкривають кількісні характеристики суб'єктивного ставлення особистості до природи. Вони, за висновком С. Дерябо і В. Ясвіна, створюють своєрідний суб'єктивний простір конкретного ставлення, і чим більший цей простір, тим помітніша роль природи в житті людини [3, с. 34–40; 8, с. 39].

У міру досягнення більш високого рівня суб'єктивного ставлення до природи складається можливість охарактеризувати його параметрами іншого порядку. Основні з них – параметри емоційності, когерентності, домінантності, узагальненості, активності.

Так, параметр емоційності – це показник ступеня насиченості суб'єктивного ставлення, питомої ваги емоційного й раціонального компонентів. Значення його полягає в тому, що емоції і почуття активно впливають на зміст, напрями і форми екологічних уподобань і діяльності підлітків. Однак, як наголошує І. Бех, для того щоб стати спонукою до діяльності, вони мають бути раціонально контрольованими [1, с. 189; 7, с. 151].

Параметр когерентності – це мірило узгодженості всіх ставлень особистості, показник гармонізації їх. З його допомогою можна знайти відповідь на питання, яку позицію займає суб'єктивне ставлення до природи стосовно внутрішнього світу особистості: інтегрується з ним, є його орга-

нічною частиною або знаходиться на периферії чи в ізоляції. З огляду на це некогерентним можна вважати суб'єктивне ставлення, наприклад, спеціаліста в галузі екології, який старанно виконує свої обов'язки, але суб'єктивне ставлення якого до природи не вписується в систему його основних ціннісних уподобань та орієнтирів.

Параметр доміантності визначає місце суб'єктивного ставлення до природи в ієрархії інших ставлень особистості. Чим більшу роль суб'єктивне ставлення до природи відіграє в життєдіяльності людини, тим вище рівень його доміантності. Максимально доміантним є таке суб'єктивне ставлення людини до об'єктів і явищ природи, яке складає смисл її життєдіяльності.

Параметр узагальненості характеризує суб'єктивне ставлення до природи в межах «одиничне – загальне». Воно формується в процесі онтогенезу як результат ознайомлення особистості з властивостями окремих природних об'єктів і явищ та носить переважно нестійкий, імпульсивний характер.

Отже, враховуючи зазначене вище, у ході подальшого розвитку особистості, в міру розширення кола екологічних знань ставлення її до природи інтелектуалізується, знання завдяки абстрагуванню переносяться на однорідні природні об'єкти, класи, групи, категорії, завдяки чому ставлення до них набуває узагальненості.

З огляду на призначення названих вище базових і другорядних параметрів виміру суб'єктивного ставлення до природи впливає, що вони не дають повного уявлення про це ставлення. Щоб отримати його, необхідно врахувати не тільки кількісно-змістові, а й якісно-змістові показники виміру. Останні визначаються за допомогою базового параметра модальності. Відповідно до цього параметра ставлення особистості до природи може бути позитивним, негативним, амбівалентним, тобто одночасно і «плюс» і «мінус». Прояви модальності теж можуть бути різними (емоційна реакція, виступ «за» чи «проти» тощо).

Характер модальності ставлення до природи залежить від взаємодії людини з природою і може визначатися в цьому зв'язку в площинах «прагматична–непрагматична» і «об'єктно – суб'єктна». Якщо людина використовує природу лише як джерело задоволення своїх прагматичних потреб та інтересів, ми маємо справу з прагматичною моделлю взаємодії. У разі, коли ставлення людини до природи зумовлюється прагненням до пізнання, збереження і відтворення природних багатств, йдеться про непрагматичну модель відповідної взаємодії. З огляду на це модальність означених вище ставлень характеризується в площині «прагматична – непрагматична».

Як засвідчують результати досліджень С. Дерябо [2], Г. Пустовіта [7], В. Ясвіна [3; 8], за певних умов природні об'єкти можуть сприйматися людьми як своєрідні суб'єкти. Інакше кажучи, існує не лише об'єктне, але і

суб'єктне сприйняття людиною представників природного світу. Залюбленість у природу наділяє людину здатністю розглядати природні об'єкти як партнерів по спілкуванню, сприяє створенню атмосфери близькості й духовної спорідненості. Можливості сприйняття тварин і рослин в якості суб'єктів, а також психологічний механізм дії цього феномена детально охарактеризовано в дослідженні С. Дерябо [2].

Отже, такий феномен суб'єктивного ставлення в психології екологічної свідомості отримав назву суб'єктифікації. Остання становить собою процес і результат наділення об'єктів явищ природи здатністю виконувати специфічно суб'єктивні функції внаслідок чого вони сприймаються людиною як суб'єкти. Відтак модальність суб'єктивного ставлення може виявлятися не лише в площині «прагматична – непрагматична», але і в площині «об'єктна – суб'єктна». Відповідно визначаються чотири типи модальності: 1) об'єктно-прагматичний, 2) об'єктно-непрагматичний, 3) суб'єктно-прагматичний, 4) суб'єктно-непрагматичний.

Сутність першого полягає в тому, що у своєму ставленні до об'єктів природи людина керується прагматичними мірками, за принципом: яку користь від цього я матиму?

Другий тип модальності передбачає непрагматичне ставлення людини до природи: вона не опікується її проблемами, не намагається зробити внесок у їх розв'язання. Природні об'єкти для неї лише джерело інформації на шляху реалізації накресленої мети.

З такою міркою підходить до природи людина, яка збирає і фіксує дані щодо представників природного світу з метою накопичення й узагальнення необхідної інформації.

Третій тип модальності – суб'єктно – прагматичний – характеризується тим, що природні об'єкти людина сприймає як засіб, а не самоцінність. Так, наприклад, власники представників тваринного і рослинного світу, керуючись метою завоювати приз, вибороти почесне місце на змаганнях і виставках, безумовно, намагаються знайти спільну мову, встановити взаєморозуміння з ними, тобто ставляться до них як до партнерів, суб'єктів. Водночас більшість із цих людей орієнтовані на суто прагматичні цілі: отримання коштовного приза, престиж, прибуток від продажу потомства переможців тощо [8, с. 50]. З огляду на це ми можемо вважати цей тип модальності суб'єктно-прагматичним.

Що стосується четвертого типу модальності, то він, на нашу думку, найбільш педагогічно бажаний. У його площині в своїх стосунках з природою людина керується безкорисливою любов'ю до її багатств, прагненням пізнавати, зберігати, примножувати природні скарби. Саме таке ставлення до природи властиве істинним її любителям і захисникам.

Таким чином, усі названі параметри виміру ціннісного ставлення до природи розкривають його з достатньою повнотою, даючи йому кількісно-

змістову і якісно-змістову характеристику. Практичне використання їх дає змогу прослідкувати й оцінити динаміку розвитку в учнівської молоді ціннісного ставлення до природи. Складність процесу формування ціннісного ставлення до природи в подальшому потребує обґрунтування його основних виховних принципів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 48.
2. Дерябо С.Д. Природный объект как «значимый другой». – Даугавпилс, 1996. – 137 с.
3. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Две модели экологии: экологический кризис как кризис антропоцентрического сознания // Человек – 1998. – № 1. – С. 34–40.
4. Зотов В.В. Воспитание у младших школьников эмоционально-ценностного отношения к природе: Автореф. дисс. ... кандидата пед. наук / Московский пед. гос. ун-т – М., 1998. – 16 с.
5. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии – М., 1984. – С. 137.
6. Марочко Г.С. Формування екологічної культури учнів ПТУ в процесі вивчення предметів професійно-технічного циклу: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Ін-т пед. і психол. проф. освіти АПН України. – К., 1996. – 24 с.
7. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія – К. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.
8. Ясвин В.А. Психология отношения к природе. – М.: Смысл, 2000. – 456 с.